

DÎVÂN ŞİİRİNDE EBÛ HANİFE

*Şeyma BENLİ**

ÖZET

Dîvân şiirinin şahıslar kadrosunda hükümdarlar, devlet adamları, tarihi ve efsanevî şahsiyetler, peygamberler, mutasavvıflar, şairler ve âlimler beyitler ya da müstakil şiirler vasıtasıyla kendilerine yer bulmuşlardır. Dîvânlarda bahsi geçen âlimlerden biri de, daha çok Ebû Hanîfe künyesiyle ve İmâm-ı A'zâm (en büyük imâm) lakabıyla tanınan Nu'mân b. Sâbit'tir. Dîvân şiirinde sadece onu anlatmak için yazılmış, övgü dolu şiirler mevcut olsa da bunlar sayıca azdır. Asıl yekûnu, ondan dolayı yoldan bahseden ama hep bir şekilde onun üstünlüğünü vurgulayan şiirler oluşturur. Kimi zaman bazı âlimler ona benzetilmek sûretiyle methedilir, kimi zaman İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye ve onun mezhebine hizmet eden kişiler takdir edilir.

Bu çalışmanın amacı İslam ilim geleneğinde mühim bir konumda bulunan ve ilm-i fıkhıta kendine has bir ekol sahibi olan, nice önemli fakihler yetiştirmiş büyük âlim Ebû Hanîfe'nin dîvân şiirinde sahip olduğu yeri tespit etmektir. Makalenin araştırma safhasında yüze yakın dîvân tek tek incelenmiş, fakat bazı dîvânlarda Ebû Hanîfe ile ilgili herhangi bir beyite rastlanmamıştır. Ulaşılabilen tüm beyitler ise makaleye dâhil edilmiştir. Bu çalışmada genellikle dîvânlar esas alınmış, Ebû Hanîfe'nin hayatını konu edinen menâkıbnâmeler kapsam dışı bırakılmıştır. Makalede öncelikle Nu'mân b. Sâbit'in hayatı hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Akabinde ise ona dair yazılmış beyitler konularına göre tasnif edilecek ve gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, İmâm-ı A'zam, Dîvân Şiiri

ABU HANIFAH IN THE POEMS OF DIWAN

ABSTRACT

Sultans, statemen, historical and mythical personage, prophets, sufis, poets and scholars take a place for themselves in the poems of diwan through couplets or substantive poems. One of the scholars who is mentioned in the poems is Nu'man ibn Thabit, that is better known by his personal record Abu Hanifah and be praised as al-Imam al-A'zam (the greatest leader). There are poems which is written only for him and are full of praise. But they are few in number. Essential sum is poems

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, El-mek: seymaderbeder@gmail.com

that mention of him mediately but always emphasise his superiority. Sometimes some scholars are praised thereby liken to him, sometimes people who ministered to him and his school are appreciated.

The aim of this study is to ascertain the place of Abu Hanifah, who has an important position in Islamic science tradition and has a specific school in the science of Islamic law, in the poems of diwan and to explain speciality and character of his place. The research place of this article, nearly one hundred diwans were analysed. In some of them, there is not a poem related to Abu Hanifah. All couplets were reached were added to the article. This study based on only diwans. Sagas about him were excluded. Firstly, information is going to be given about Abu Hanifah, then couplets which was written for him will be classified according to their subjects and put in order and will be explained.

Key Words: Abu Hanifah, Nu'man ibn Thabit, al-Imam al-A'zam, The Poems of Diwan

GİRİŞ

Bir şiirde şairin içinde bulunduğu sosyal, kültürel, dîni çevrenin etkilerini görmemek imkansızdır. Zira insan, yetiştiği toplumun ürünüdür, ondan izler taşır. Müslüman bir kimliğe sahip olan dîvân şairleri de şiirlerinde İslâm dinine ait unsurlara oldukça geniş yer vermişlerdir. Bazen âyet ve hadislerin anlamlarını şiirlerinde ustalıkla işlemişler, bazen de peygamber kıssalarına atıfta bulunarak duygularını daha güzel bir şekilde ifade etmeye çalışmışlardır. Zaman zaman da din büyüklerini anlatan şiirler yazmışlardır ki bunların en başında Hz. Muhammed (sav) gelmekte; onu ashab, tarikat pirleri, âlimler, -bunlara ek olarak şiî-alevî kökenli şairlerde- on iki imâm gibi önemli şahsiyetler takip etmektedir. İşte bu şahsiyetlerden biri de İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'dir.

Bu çalışma, dîvân şiirinde, Müslümanların dünyasında önemli bir yeri olan Ebû Hanîfe'den nasıl bahsedildiğini ve onun klâsik şiirin şahıslar dünyasında hangi ölçüde yer aldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yüze yakın dîvânın tek tek incelenmesiyle ortaya çıkan beyitler, konularına göre tasnif edilmiş ve açıklamalar yapılmıştır. Makalenin nihayetinde ise araştırmadan elde edilen sonuçlar açıklanmıştır.

I. Ebû Hanîfe'nin Hayatı ve Şahsiyeti

Ebû Hanîfe 80/699 yılında Kûfe'de doğmuştur. Asıl adı Nu'mân b. Sâbit b. Zutâ'dır. Etnik kökeni konusunda İranlı, Türk, Hintli, Afgan olduğu gibi farklı görüşler mevcutsa da en azından Arap olmadığı ama Araplar arasında doğup büyüdüğü fikri, genel kabul görmüştür.¹

Ebû Hanîfe'nin tâbiînden mi tebe-i tâbiînden mi olduğu hususunda da ihtilaf vardır. Küçük yaşta yken, sahabeden sadece Enes b. Mâlik ile görüştüğü, ancak ondan hadis rivayet etmediği, dolayısıyla tâbiînden sayılamayacağını söyleyenler de; bir sahâbîyi bir kez bile görmenin tâbiînden olmak için yeterli olacağı fikrinden hareketle onu tâbiînden sayanlar da olmuştur. Menâkıb ve tabakât yazarlarının çoğu ise onu tebe-i tâbiînden saymıştır.²

¹ Mustafa Öz, **İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri**, İFAV Yayınları, İstanbul 2008, s. 5; Celal Yeniçeri, "Ebû Hanîfe'nin Hayatı, Mâlî ve İktisâdî Görüşleri", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:4 (1986), s. 255.

² Hayrettin Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 172; Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe-Hayatı ve Şahsiyeti" **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C:X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 132.

Babası Sâbit, Hz. Ali ile görüşmüş; kendisi ve soyu hakkında hayır duasına mazhar olmuştur. Ebû Hanîfe de ehl-i beyt sevgisi ile dolu bir insandı. Hatta Emeviler'in Ehl-i Beyt'e karşı tutumları sertleşince onları alenen tenkit etmiştir.

Ebû Hanîfe, ticaretle uğraşan, zengin bir ailenin çocuğuydu. Kendisi de ticaretle uğraşmıştır, ancak ilimle meşgul olmaya başlayınca ticaretini ortakları vasıtasıyla sürdürmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'i küçük yaşlarda ezberlediği tahmin edilmektedir. Kırâât-ı Seb'a âlimlerinden olan Âsım b. Behdele'den (ö. 127/745) kıraat ilmini öğrenmiştir. Akâid ve cedel ilimlerini de tahsil eden Ebû Hanîfe, gayrimüslimlerle ve ehl-i bid'atle birçok münâzara yapmıştır. Bu münâzaralarda, Hz. Peygamber ve ashabdan yeni nesle intikal eden, o dönemin halkının çoğunluğu tarafından benimsenen inançları aktarma ve savunma eğilimi göstermiş ve bu eğilim, ehl-i sünnet anlayışının teşekkülünde önemli rol oynamıştır.³ Onun asıl hocası ise Kûfe re'y ekolünün üstâdı ve on sekiz yıl boyunca derslerine katıldığı Hammâd b. Ebî Süleyman'dır. Hocası olmadığı zaman onun yerine vekâleten ders verebilecek düzeyde idi. Hammâd'ın ölümünden sonra (120/738) çevresinin ısrarıyla ders okutmaya başlamıştır. Dünyanın farklı bölgelerinden gelen Müslüman talebeler, Ebû Hanîfe'nin ders halkalarına dâhil olmuşlar ve sayıları binlerle ifade edilen bu talebeler arasından Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) gibi içtihad makamına ulaşan kişiler de çıkmıştır.

Ebû Hanîfe birçok kez kadılık teklifi almasına rağmen hiçbirini kabul etmemiştir. Son olarak Abbasi halifelerinden Mansur, kendisine Bağdat kadılığını teklif etmiş, Ebû Hanîfe yine reddedince, onu hapse attırılmıştır. Hapiste işkenceye maruz kalmış ve dövülmüştür. 150/767 yılının Şaban ayında Bağdat'ta vefat etmiştir.

Ebû Hanîfe'nin son derece vakarlı, cömert, edepli, dürüst, mütevâzi, zühd ve takva sahibi olduğu kaynaklarda işaret edilen hususlar arasındadır. Kıyafetlerine dikkat ettiği ve temiz giyindiği de ayrıca bildirilmektedir. Doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen, cesur bir insan olduğu da rivayet edilir ki buna, ömrünün son demlerinde hapse atılması delil olarak gösterilebilir.

II. Dîvân Şiirinde Ebû Hanîfe Konulu Beyitler

Pek çok dîvân şairinin konu edindiği Ebû Hanîfe'nin adı şiirlerde, mezkûr künyesine ek olarak, "Bû Hanîfe, İmâm-ı A'zam" ya da "Nu'mân" şeklinde geçmektedir. İçerik açısından ise Ebû Hanîfe'den bahseden beyitleri birkaç kısma ayırmak mümkündür:

A. Ebû Hanîfe'yi Öven Beyitler

Bazı şairler İmâm-ı A'zam'a duydukları sevgi ve hayranlık duygularını, zaman zaman övücü ifadelerle de süsleyerek beyitlerine yansıtmışlardır.

Yahya Bey:

"Ümmetin cümle sirâcıydı İmâm-ı A'zam

Minnet Allah'a ki sa'yile uyandı bu çerağ"

beytiyle, İmâm-ı A'zam'ı bütün ümmeti aydınlatan bir ışık kaynağına benzetmiş ve onun gayretiyle bu ilim ışığının yandığını dile getirmiştir.⁴

³ Aynı yer.

⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 232.

Şems-i Hayâlî, Ebû Hanîfe'nin sadece Hanefiler için değil, Muhammed (sav) ümmetinin tümü için önemli bir yere sahip olduğunu ve herkesçe sevildiğini şöyle anlatmıştır:

*“Arşın diregidir Gavs-ı A‘zam’ı
Destinden içürdi âb-ı zenzemi
Sanki göçürmüşik İmâm-ı A‘zam’ı
Çâr mezhebde ehl-i îmân ağladı”⁵*

Tıflî Çelebi ise İmâm-ı A‘zam’a olan sevgisini bu beytiyle dile getirmiştir:

*“Bû Hanîfe İmâm-ı A‘zam için
Esb-i tab‘a süvârdur kalemüm”⁶*

İsmail Hakkı Bursevî hem şiirindeki bir beyitle hem de müstakil bir şiirle, Ebû Hanîfe’yi methetmiştir. Bursevî aşağıdaki iki beyitte tâbiîn asrını bir gülzâra benzetmiş, dört mezheb imâmını da bu gülzârın bülbülleri olarak nitelemiştir. Ayrıca onları tâbiîn’in en üstün şahsiyetleri kabul etmiş ve bu nedenle onların izinden gidilmesini tavsiye etmiştir:

*“Geldi karn-ı tâbiîn oldı mezâhib dört yine
İçtiâd ehli bu gülzârın olupdur bülbüli*

*Bû Hanîfe Şafî Ahmed İmâm-ı Mâlikî
İ‘tikâd it kim bunlardur tâbi‘înün efdali”⁷*

Ebû Hanîfe için özel olarak kaleme aldığı şiirde ise İsmail Hakkı, kendi iç dünyasındaki Ebû Hanîfe’yi, ona dâir düşüncelerini ve inançlarını aktarmıştır:

*“Ders-i ışk itmeseydi Bû Hanîfe Hazreti
Sâhib-i mezheb olur mıydı işitgil hücceti*

Eğer aşktan nasibini almasaydı İmâm-ı A‘zam’ın, ümmet-i İslâm’ın büyük bir kısmının benimseyip takip edeceği kendine has bir yolu olmazdı. Yani o, sadece zâhirde değil, bâtında da derece sahibiydi.

*Hakk’a vâsıl olmayınca halkı irşâd itmedi
Anun için dâimâ makbûl oldı da‘veti*

⁵ Üzeyir İlbak, *Dîvân-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü’l-Uşşâk Metin İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 323.

⁶ Bekir Çınar, *Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2000, s. 96.

⁷ Murat Yurtsever, *İsmail Hakkı Dîvânı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1990, s. 566.

O, önce Hakk'a, hakikate ulaştı ve onu özümsemi, içselleştirdi. Daha sonra halkı irşâd etti ki bu, onun kabul görmesinin nedenlerindedir.

Şol zaman kim sır ile irişdi sırr-ı hazrete

Didiler ana yüri var da 'vet eyle ümmeti

Bazı ilâhî sırlara eriştikten sonra Hakk'tan ona destur geldi ve İslâm'ı doğru yaşamaları için ümmeti çağırma görevi verildi.

Zâhiren ahkâmı tutdı dîni tashîh eyledi

Bâtinen irfân kitâbın şerhe vardı kudreti

Dinin zâhirî hükümlerine bağlıydı, bu konuda yanlış bilinenleri düzeltti. Bununla beraber bâtinî yönü de kuvvetliydi, irfan sahibiydi. Hem zâhir hem bâtin ilminin otoritelerindedi.

Hızr ile Mûsâ gibi oldu İmâm ile Hasan

Fehmine tâlib isen bu sırrun eyle dikkati

Eğer Ebû Hanîfe'yi daha iyi anlamak istersen şu benzerliğe dikkat et ki Hasan-ı Basrî ile Ebû Hanîfe aynı dönemde yaşamışlardı, tıpkı Hz. Mûsâ ile Hz. Hızır gibi. Hızır (a.s) bâtinî, Mûsâ (a.s) ise zâhirî / şeriati temsil etmiş, birbirlerini tamamlamışlardı. Bu yönleriyle Hasan, Hızır'a; Ebû Hanîfe de Mûsâ'ya benzer.

Müctehidler Hakkıyâ hâkân velîdür şöyle bil

Anları inkâr idenler nekbetîdür nekbetî"⁸

Ey Hakkı! Bil ki müctehidler aynı zamanda evliyâullahtır. Bunu inkâr edenler ise uğursuzların ta kendileridir.

İbrahim b. Muhammed el-Yalvâcî, *el-Mecmeatü'l-Kübrâ*'sında Ebû Hanîfe'ye nispet edilen bir kasîdeye ve tercümesine yer vermiş, onun öncesinde de kendisi şu şiiri kaleme almıştır:

"Bû Hanîfe hazret-i ser-mezheb-i Nu'mâniyân

Zât-ı pâki oldu ehl-i ictihâda pişvâ

Ebû Hanîfe hazretleri Hanefî mezhebinin kurucusu, müctehidlerin önderidir.

Azm-i Beytullâh idüp kıldı ziyâret ravzaı

Yüz sürüp ol ravza-i pâk-i rasûle bîriyâ

Kâbe'yi ziyaret etmeye niyetlendi ve riyâsız bir şekilde peygamberin ravzasına yüz sürdü.

Ol zaman işbu kasîde oldu ilhâm kalbine

⁸ Agt., s. 568.

Cûş idüp bahr-i mehabbet mevcâmevc oldı nemâ

İşte o zaman bu kasîde kalbine ilham oldu. Muhabbet denizi coşup dalga dalga büyüdü.

Dürr-i meknûn her kelâmı medh-i fahr-ı âleme

Sırr-ı ma'nisinde mahzûn nice esrâr-ı hafâ

Hz. Peygamber için yazdığı şiirin her bir sözü, saklı bir inci gibidir. Onun manasında nice sırlar gizlidir.

Rahmetiyle Hakk Teâlâ merkadîn pür-nûr idüp

Hem şefâatin nasîb ide bize yevme'l-likâ"⁹

Allah rahmetiyle kabrini nurlarla doldursun ve mahşer günü bizi şefâatine nâil eylesin.

Seyyid İbrahim Hanîf'in *Siyer-i Nebî* isimli eserinin ilk cildinde "Menkabet-i Eimme-i Müctehidîn" adını verdiği 13 beyitlik bir bölüm bulunmaktadır. Burada altı müctehidden bahseder. Hepsinin hak yolda olduğunu vurgulamakla birlikte İmâm-ı A'zam'a ayrı bir önem atfeder:

"Siyemâ Nu'mân bin Sâbit tamâm

Oldur ehl-i sünnete el-hak imâm

Ehl-i sünnete hakkıyla imâm olan, bilhassa Nu'mân b. Sâbit'tir.

Oldu mahmûl-i Rasûl-i 'âlemîn

Böyle gördü kadrini erbâb-ı dîn

Hz. Peygamberin yükünü Ebû Hanîfe omuzlandı. Din büyükleri onu böyle değerli addetmişlerdir.

Ya'nî mahbûb-ı Hudâ oldı özü

Kavl u fi'linde hemân hakdır sözü"¹⁰

O, Allah'ın sevgilisi oldu. Sözlerinde ve fiillerinde dâimâ hak yolda oldu.

Şeyh Hâfız Mehmed Şâbân Kâmî el-Âmidî, dîvânında Ebû Hanîfe'yle ilgili şu şiiri yazmıştır:

"Vâkıf-ı sırr-ı nihân oldı İmâm-ı A'zam

Kâşif-i nokta-i ân oldı İmâm-ı A'zam"

⁹ İbrahim b. Muhammed el-Yalvâcî, **el-Mecmeatü'l-Kübrâ mine'l-Kasâidi'l-Fuhrâ fi Hakk-ı Nebiyyinâ Muhammedin el-Büşra**, İstanbul [t.y.], s.58.

¹⁰ Sümeyye Yıldız, "Seyyid İbrahim Hanîf'in 'Menkabet-i Eimme-i Müctehidîn'i", **Turkish Studies**, V:7/1 Winter 2012, s.2125.

İmâm-ı A'zam gizli sırra vâkıf olmuş ve zaman noktasını keşfetmiştir.

“Şârih-i kenz-i hafî mifteh-i esrâr-ı nükât
Şeyhülislam-ı cihân oldı İmâm-ı A'zam”

Gizli hazinenin açıklayıcısı, nükteli sırların anahtarı ve cihanın şeyhülislâmı olmuştur.

“Merkez-i dâire-i kutb-i velâyet-i Hakk
Müftî-i âlemyân oldı İmâm-ı A'zam”

Hakk velâyeti dairesinin merkezi, âlemlerin müftüsü olmuştur.

“Şâh-ı evreng-i mezâhib müşâhid-i hüsn-i hüdüâ
Mes'ad-i emn ü emân oldı İmâm-ı A'zam”

Mezhepler tahtının şâhi, hidâyet yolunun şâhidi, emniyet ve güven kaynağı olmuştur.

“Râh-ı ahkâm-ı şeriatte zihî rehber-i Hakk
Sâhib-i keşf ü beyân oldı İmâm-ı A'zam”

Şeriat hükümleri yolunda ne güzel Hakk rehberidir, keşf ve beyan sahibidir.

“İçtihâdında ser-i sırr-ı mezâhib-i ârâ
Server-i fevz-i cihân oldı İmâm-ı A'zam”

İçtihâdlarında mezhep görüşlerinin sırrının başı, cihanın kurtuluşuna önder olmuştur.

“Hâme-i ma'rifeti re'y-i savâbı mahmûl
Mahzen-i dürr-i girân oldı İmâm-ı A'zam”

Onun marifet kalemi doğru görüşleri taşımış ve kıymetli büyük incinin mahzeni olmuştur.

“Vâridâtı sünûhât-ı ilâhî üzre
Mazhar-ı gavs-ı zamân oldı İmâm-ı A'zam”

Vâridâtı ilahi feyizler üzerine cereyan etmiş, zamanının gavsının mazharı olmuştur.

“Şâhrâh-ı dîn-i İslâm'a odur rehber-i Hakk
Umde-i ehl-i îmân oldı İmâm-ı A'zam”

Turkish Studies

Dîn-i İslam yolunun Hakk rehberi İmâm-ı A‘zam’dır. O, iman ehlinin dayanağıdır.

“*Sadef-i fenn-i hikemde suhanı dürr-i semîn*

Yemm-i eltâf-ı revân oldı İmâm-ı A‘zam”

Hikmet sanatının sadeflerinde İmâm-ı A‘zam’ın sözleri değerli inciler gibidir ki onlar, bu ümmet için lütuf denizi olmuştur.

“*Gece rüyada kamu ilm u maârifte bana*

Hace-i nükteverân oldı İmâm-ı A‘zam”

Gece rüyada bana bütün ilim, marifet ve nükteleri öğreten bir hoca olmuştur.

“*Zâhir u bâtını ma‘mûre müfevviz-i meşhûd*

Mürşid-i pîr u civân oldı İmâm-ı A‘zam”

Zâhir ve bâtını imâr etme konusunda güvenilir bir dayanaktır ve yaşlı – genç, herkesin mürşididir.

“*Müsned ârâ-i şeriatte sana Kâmî müdâm*

Zîver-i cilvekünân oldı İmâm-ı A‘zam”¹¹

Ey Kâmî, İmâm-ı A‘zam sana şeriat görüşlerinde daima mesnet ve cilveli bir süs olmuştur.

B. Ebû Hanîfe’nin İlimde Otorite Kabul Edildiğini Gösteren Beyitler

Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî, kasîde-i celâliyyesini, adıyla anılan isyanı başlatan çağdaşı Şeyh Celâl’e hitaben yazdığı düşünülmektedir. Mehdîlik iddiasında bulunan Şeyh Celâl’e eleştirilerle dolu olan bu şiirinde, gittiği yolun makbul olmadığını, sözlerinin ne bâtın ehlinin ne de zâhir ehlinin sözlerine benzediğini şu beyitle ifade etmiştir ki burada aynı zamanda Ebû Hanîfe’yi zâhir ilimde / şeriatte otorite kabul ettiğini de söylemek mümkündür:

“*Bulur bir yol tutup gitmiş ki anı kimseler bilmez*

Ne ehlullâha keşf olmuş ne benzer kavî-i Nu‘mân’a”¹²

Mustafa Celvetî’de görülen, zâhirî ilimde / fıkhîta Ebû Hanîfe’yi otorite kabul etme eğilimi, Yunus Emre’de de müşâhede edilmektedir. Zira “İster kârda olayım ister zararda; benim asıl maksadım âriflere esrar, sırdaş olmaktır. Ama bazen onlardan yüz çevirip dönecek de olayım, Ebû Hanîfe gibi zâhire bakayım.” şeklindeki hissiyâtını anlatırken şu beytinde, zâhirî ilimlerle

¹¹ Mehmed Şâbân Kâmî el-Âmidî, *Dîvân*, [y.y.] 1280, s. 19.

¹² Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı ve Yaşar Aydemir, *Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2000, s. 80.

meşgul olan başka bir kimseyi değil de, bu alanda oldukça temâyüz etmiş olan Ebû Hanîfe'yi zikretmiştir:

“*Kâr olam bî-kâr olam âriflere esrâr olam
Geh dönem gerdân olam güftâr olam Nu'mân olam*”¹³

Kânî ise eğer Ebû Hanîfe bir konu hakkında bir hüküm verse, bu tespitle, onun ve hükümünün kıymetini ortaya koymada İmâm Şâfî'nin fukahâ kafilesinin başında geleceğini şu beytiyle ifade etmiştir:

“*Nu'mân-ı Bû Hanîfe eğer sâbit eylese
Fazlında Şâfî dahî şef'-i katâr olur*”¹⁴

C. Mezhebî Kimlik Vurgusu Yapan Beyitler

Bazı şairler, kendilerinin veya şiirlerinde bahsettikleri kişilerin Hanefî mezhebinden olduklarını belirtmek sûretiyle, bu mezhebin kurucusu olan Ebû Hanîfe'yi beyitlerinde zikretmişlerdir. Meselâ Baharzâde Feride Hanım,

“*İ'tikadda mezhebim ancak Ebû Mansûr olup
Bû Hanîfe'dir amel Nu'mân'a başım bağlıdır*”¹⁵

diyerek Ebû Hanîfe'ye olan bağlılığını dile getirmiştir.

Bektâşî mutasavvıflardan Hamdi Baba ise Ehl-i sünnetten olduğunu vurgulamış ve Hanefî mezhebine mensubiyetini şöyle ifade etmiştir:

“*Fi'limiz şer'-i Muhammed mesleğim râh-ı 'Ali
Ehl-i sünnet milletinde mezhebim Ebû Hanîf*”¹⁶

Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya nispet edilen *Hudâ Rabbim* risâlesinin ikinci beytinde Ebû Hanîfe'nin mezhebinden olduğunu şair şöyle beyân ediyor:

“*Amelde Bû Hanîfe mezhebüm hem i'tikâdında
Olupdur ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at mezhebî vallâh*”¹⁷

Kemal Ümmî de her insanın bir yolunun olduğunu, kendi gittiği yolunun ise Hz. Muhammed (sav) ve İmâm-ı A'zam'ın yolu olduğunu söylemiştir:

“*Her kişi bir dîn ü bir mezheb tutar illâ bize*

¹³ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 226.

¹⁴ İlyas Yazar, *Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlili*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 200.

¹⁵ Bünyamin Çağlayan, *Baharzâde Feride Hanım Dîvânı*, Çağhan Ofset, Ankara 2006, s. 14.

¹⁶ Halil İbrahim Yakar, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Şiir Yazan Antepli Tekke Şairleri”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, C:XIII/42, Yaz 2007, s. 79.

¹⁷ Bilal Kemikli, *Dost İlinden Gelen Ses*, Kitabevi, İstanbul 2004, s. 162.

Şer'-i Ahmed dîn-i İslâm Mezheb-i Nu'mân yiter"¹⁸

Seyyid İbrahim Hanif, altı müctehid imamdan bahsettiği şiirinde zikrettiği tüm müctehidlerin hak yolda olduğunu, fakat dininde samimi olan kimsenin "hangi yol olursa giderim" demeyip tek bir yol benimsemesi gerektiğini söyler ve bu konuda kendisi için Ebû Hanîfe'nin mezhebinin yeterli olduğunu söyler:

"Küll-i mezheb yezheb olmaz merd-i dîn

Bize kâfi mezheb-i Nu'mân hemîn"¹⁹

Meşhurî, Şeyhülislâm Arif Hikmet'in peygamber soyundan olduğuna vurgu yapan şu beytinde, onu ilim ile edebın kaynağı ve Hanefî mezhebinden fâzıl bir âlim olarak nitelemiştir:

"Me'hâz-ı ilm ü edeb fâzıl-ı Nu'mân-mezheb

Ced-be-ced pâk-neseb mefhar-ı sâdât-ı kirâm"²⁰

D. Ebû Hanîfe'ye ve Onun Mezhebine Yapılan Hizmetlerden Bahseden Beyitler:

Râmî Abdurrahman Çelebi, Şam kadısı Riyâzî'ye hitaben yazdığı kasîdede, onun fikir dünyasını bir çiçeğe benzetmiş ve mezheb-i Ebû Hanîfe'yi süslediğini söylemiştir:

"Şükûfte gül gibidir 'ilm-i 'âlem-i ârâsı

Riyâz-ı mezheb-i Nu'mân'a viridi pirâye"²¹

Antepli Aynî "Sadr-ı Esbak Melek Paşazâde Mir Abdulkâdir Efendi Hazretlerinin Rumili Sadâretine" ithaf ettiği şiirinde Abdulkâdir Efendi'nin, Mâturîdî ve Ebû Hanîfe'nin mezheplerini yaşattığından övgüyle bahsetmiştir:

"Mâturîdî Bû-Hanîfe mezhebin ihyâ eder

Muktedâ-yı ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at sadr-ı Rûm"²²

Fehim-i Kadîm, Sultan Murad'ın Bağdat seferini anlattığı şiirinde İmâm-ı A'zam'ın temiz kabrini yeniden canlandırmak için bütün İslâm gazilerinin var güçleriyle çalıştıklarına değinmiştir:

"Merkâd-i pâk-i İmâm-ı A'zam'ı ihyâ için

İtdiler cümle guzât-ı ehl-i İslâm ictihâd"²³

¹⁸ Hayati Yavuzer, **Kemal Ümmî Dîvânı**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu 2008, s. 223.

¹⁹ Sümeyye Yıldız, "Seyyid İbrahim Hanîf'in 'Menkabet-i Eimme-i Müctehidîn'i", s. 2126.

²⁰ Halil Çeltik ve Yaşar Aydemir, **Meşhurî Dîvânı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009, s. 38.

²¹ M. Sadık Erdağı, **Râmî Abdurrahman Çelebi Dîvânı İnceleme – Metin**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1998, s. 57.

²² Mehmet Arslan, **Antepli Aynî Dîvânı**, Kitabevi, İstanbul 2004, s. 296.

²³ Tahir Üzgör, **Fehim-i Kadîm Hayatı Sanatı Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s. 290.

E. Kişilerin Ebû Hanîfe'ye Benzetilerek Övüldüğü Beyitler

Bir insan, kendisinden daha üstün olan ve genel kabul görmüş kişilere benzetilmek suretiyle onurlandırılır. Ebû Hanîfe de Müslüman âlimlerin kendisine benzetildiklerinde büyük mutluluk duyacakları önemli bir şahsiyettir. Dolayısıyla bazı şairler övmek istedikleri şahısları, birtakım özellikleri nedeniyle Ebû Hanîfe'ye benzetmişlerdir.

1. Benzetme Yönü, "İkinci Ebû Hanîfe, Zamanın Ebû Hanîfe'si, Ebû Hanîfe'nin Vârisi / Vekili" Şeklinde Olanlar

Kânûnî Sultan Süleyman döneminde Sultânü's-Şuarâ lakabıyla anılan Bâkî, çağdaşı olan şeyhülislâm Ebû's-Su'ûd Efendi'yi ikinci Ebû Hanîfe olarak nitelendirmiştir:

*"Ebû Hanîfe-i Sâni Ebû's-Su'ûd ol kim
Fezâil içre efâzıl olupdur ana ıyâl"*²⁴

Ebû's-Su'ûd'dan başka isimler de ikinci Ebû Hanîfe olarak tavsif edilmiştir. Râmî Abdurrahman Çelebi'nin beyitleri buna örmektir. Şeyhülislâm Ebû Said Efendi'ye hitâben şu beyitleri yazmıştır:

*"Ferîd-i cins-i beşer câ-nîşîn-i peygamber
Muhît-i fazl u hüner Bû Hanîfe-i Sâni"*²⁵

*"Müşerref eyleye devletle sadr-ı fetevâyı
Diyâneti ide ihyâ rusûm-ı Nu'mân'ı"*²⁶

Hakkında kesin bilgi bulunmayan Muhammed Bey'i de yine ikinci Ebû Hanîfe diyerek övmüştür:

*"Ebû Hanîfe-i sâni mürebbî-i ümmet
Kılâde-i bend-i rikâb şerî'at u kânûn"*²⁷

Lâzikîzâde ise Esad Efendi'yi zamanın Ebû Hanîfe'si, faydalı ilimlerin kâşifi olarak nitelemiştir:

*"Bû Hanîfe-i zaman kâşif-i 'ilm-i nâfi
Fahr-i hallâl-i tefâsir sözü bir Şerh-i Menar"*²⁸

²⁴ Furkan Öztürk, *Bâkî Dîvânı Sözlüğü –Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük-* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 359.

²⁵ M. Sadık Erdağı, *age*, s. 57.

²⁶ *Aynı yer.*

²⁷ *Aynı yer.*

²⁸ Hiclal Demir, *Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s.252.

Kelâmî, kime ithâf ettiği net olmayan bir kıtasında, bahsettiği kişiyi İslâm'ın yardımcısı, Müslüman dünyasının müftüsü, Hz. Muhammed'in ilminin vârisi ve Ebû Hanîfe'nin vekili olarak tavsif etmiştir:

*“Müftî-i hutta-i İslâm mu'inü'l-İslâm
Vâris-i ilm-i nebi nâ'ib-i Nu'mân nicedür”²⁹*

Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey için yazdığı bir kasidede Meşhurî, ilimdeki derinliğini ifade etme amacıyla onu Ebû Hanîfe'nin vârisi olarak nitelemiştir:

*“Âlim-i devr ü zamân vâris-i ilm-i Nu'mân
Müftî-i müctehid-unvân umûm-ı İslâm”³⁰*

Meşhurî, Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey'e hitâben yazdığı başka bir şiirde onu yine Ebû Hanîfe'nin vârisi olarak nitelemiş, ayrıca devrinde eşi bulunmaz ve faziletli bir kişi olarak tavsif etmiş, hatta bu fazileti sebebiyle geçmiş büyük ulemânın üzerine çıktığını ifade etmiştir:

*“Nice bir fâzıl-ı nâ-yâb-ı devrân-ı vâris-i Nu'mân
Ki fazlıyla tefevvuk etmiş eslâf-ı ızâm üzre”³¹*

2. Diğer Benzetme Yönleri

Manzûmelerinde övdüğü kişileri Ebû Hanîfe'ye benzeten Fâik Mahmud, bir beyitinde methettiği şahsı İmâm-ı A'zam kadar şeriata riâyet etmesiyle övmüştür:

*“Muvaffakdur hemîşe hükm-i şer'ullâhı icrâda
İmâm-ı A'zam kadar eyler ri'âyet şer'-i garrâya”³²*

Tıflî Ahmed Çelebi, Ebu's-Suud-zâde Mustafa Efendi'ye hitâben yazdığı methiyede, onu ilim ve fazilet madenine benzetmiş, Ebû Hanîfe yaratılışlı olarak nitelemiş ve adâletinin, onu ortadan kaldırmak isteyenin maksadına erişemeyeceği kadar yüksek bir derecede olduğunu söylemiştir:

*“Bû Hanîfe siyer ol ma'den-i ilm ü fazlun
'Adlî bir mertebe kim men'ini itse işrâb”³³*

Yine Tıflî, zamanının Sibeveyh'i olarak tanımladığı Abdurrahman Efendi'yi, zühd sahibi bir kadı olması yönüyle Ebû Hanîfe'ye benzetmiş ve onun lütfuyla sanatçıların tam bir imtiyâza sahip olduklarını beyan etmiştir:

²⁹ Mustafa Karlitepe, *Kelâmî Dîvânı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 467.

³⁰ Halil Çeltik ve Yaşar Aydemir, *age*, s. 24.

³¹ *Age*, s. 27.

³² Fatma Koçak, *Fâik Mahmud ve Dîvânı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 73.

³³ Bekir Çınar, *age*, s. 163.

“Ey Bû Hanîfe zühde ya kâdı-i zamân
Lutfunla buldı ehl-i hüner imtiyâz-ı tâm”³⁴

İlâhi-zâde Mehmed Emin Vâsık, bir şiirinde övdüğü kişiyi Ebû Hanîfe gibi adâletli olmakla taltif etmiştir:

“Şîrin-menkabetâ Ebû Hanîfe-ma’deletâ
Sipîhr-i mihr cemâlin ile münevverdir”³⁵

Ey güzel menkabelere sahip, ey Ebû Hanîfe gibi adâletli olan! Göğün güneşi, güzelliğinin nurunu, senin yüzünün parlaklığından almıştır.

İlâhi-zâde’nin başka bir kasidesinde yine bir şahsı Ebû Hanîfe’ye benzetmek suretiyle methetmiştir:

“Yegâne dâver-i seyyid-eser şârih-i zaman
Güzîde sa’d-siyer Bû Hanîfe-i dünya”³⁶

Kâinâtın tek âdil efendisidir o padişah, zamanın eserlerini şerh edendir. Dünyanın Ebû Hanîfe’sidir, hayatı ve yaratılışı seçkin olandır.

Lale Devri şairlerinden Nedim de şiirlerinde Ebû Hanîfe’ye yer vermiştir. Bir bayram törenini anlattığı ve Sultan III. Ahmed’i övdüğü şiirinde, zamanın şeyhülislâmının ilm-i Ebû Hanîfe’ye sahip olduğunu söyleyerek övmüştür:

“Ulûm-i Bû-Hanîfe’yle derûn-ı sinesi memlû
Vera’le vech-i pâki subh-ı sâdik gibi nûrânî”³⁷

Meşhurî, Şeyhülislâm Arif Hikmet’i Ebû Hanîfe’ninki gibi menkabeti olan, Yusuf (as) gibi doğru sözlü ve temiz, Hz. Peygamber gibi yüce ahlaklı bir din bilgini olarak tavsif etmiştir:

“Âlim-i dîn ü şerî’at Bû Hanîfe-menkabet
Yûsuf-ı siddîk-ismet Mustafâ-hulk-ı hamîd”³⁸

F. Bazı Şahısların ve Durumların Ebû Hanîfe’den Dolayı Kıymetli / Önemli Addedildiğini Gösteren Beyitler:

Râmî Abdurrahman Çelebi, Şeyhülislâm Yahya Efendi’nin Allah tarafından mükerrem kılındığını, bunun sebebinin ise Ebû Hanîfe’nin yolundan gitmesi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

³⁴ Age., s. 195.

³⁵ İncinur Atik Gürbüz, *İlâhizâde Mehmed Emin Vâsık Dîvânı*, Grafiker Yayımcılık, Ankara 2011, s. 83.

³⁶ Age., s. 102.

³⁷ Abdalbâki Gölpınarlı, *Nedim Dîvânı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1951, s. 52.

³⁸ Halil Çeltik ve Yaşar Aydemir, *age*, s. 85

“Cenâb-ı Hazret-i Yahyâ Efendi kim Hudâ zâtın
Mükerrerem eylemiş takvayla sadrında Nu‘mân’un”³⁹

Ravzî, Murâdiye câmiinin görevlisi Muhyiddîn halifeyi övdüğü kasîdesinde, onu Ebû Hanîfe’nin mezhebinden olması nedeniyle günahkârların şefaathçisi olarak görmüştür:

“Şâfi’isin günah işleyenün
Mezhebün oldı gerçi Nu‘mânî”⁴⁰

Yazdığı yüz altı bentlik Edincik şehrengizinde Ravzî, dokuzuncu bentten itibaren her bentte bir “güzel” olmak üzere doksan beş kişiden bahsetmiştir. Seksen üçüncü bentte “Abdurrahman” isimli bir öğrenciyi tanıtmış ve onun, İmâm-ı A‘zam’ın talebesi olduğuna dikkat çekmiştir:

“Abdirrahmân’un biri şâhı cemî’-i ‘âlemün
Dil-ber-i makbûlidür mecmû’-ı nesl-i ‘âdemün
İlm okur şâkirdi olmuşdur İmâm-ı A‘zam’un
Bende-i ednâsı ol ‘izzetle geçsün her demün
Hak budur bâğ-ı irem’dür şehr-i İdincik ki var”⁴¹

Sultan III. Murad, Hâfız Ahmet Paşa’nın manzum olarak kaleme aldığı yardım isteğine cevâben yazdığı nazirenin bir beytinde, vaktiyle Ebû Hanîfe’nin yaşadığı şehrin, onun ihmali sebebiyle harap edildiğini söyleyerek sitem etmiştir:

“Bû Hanîfe şehrin ihmâlünle vîrân itdiler
Sende ayâ gayret-i dîn ü peygamber yok mıdur”⁴²

Dîvân edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan Fuzûlî, Bağdat’ı tasvir ettiği şiirinde Ebû Hanîfe’ye şöyle yer vermiştir:

“Bunda olmuş münteşir feyzi İmâm-ı A‘zam’ın
Bunda bulmuş behre-i ilm-i şeriat intişâr”⁴³

İmâm-ı A‘zam’ın feyzi, ilim-irfanı burada (Bağdat’ta) yaygınlaşmıştır. Şeriat ilminin en küçük parçası da yine burada yayılmıştır.

³⁹ M. Sadık Erdağı, *age*, s. 57.

⁴⁰ Yaşar Aydemir, *Ravzî Dîvânı*, Birleşik Kitabevi, Ankara 2007, s. 140.

⁴¹ *Age*, s. 205.

⁴² Ahmet Kırkkılıç, *Sultan III. Murad Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1985, s. 134.

⁴³ Cevat Yerdelen, *Fuzûlî Dîvânı’nda Tarihî-Dînî-Mitolojik İsimler*, [y.y.] Erzurum 1996, s. 44; Kenan Akyüz vd, *Fuzûlî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990, s. 51.

G. Muhtelif Vesileler ile Ebû Hanîfe’yi Konu Edinen Beyitler:

Yukarıda anılan başlıklar içerisine girmeyen, farklı konularda beyitler de mevcuttur. Mevlânâ’nın Mesnevî-i Şerîf’inin 3817. beytinde Ebû Hanîfe’ye yer verilmiştir:

“O tarafta ki aşk derdi ziyâde etti.

Ebû Hanîfe ve Şâfiî bir ders etmedi.”

Bu beyti, Ahmed Avni Konuk şöyle şerh etmiştir:

“O tarafta ki aşk, derd-i derûnu ziyade etti, ders vermekle ve nasihat etmekle izale etmek mümkün değildir. Zira aşk, cezebât-ı ilâhiyyeden bir cezbedir ve dert, kalpte aşktan neş’et eden bir haldir; binâenaleyh ahvâl-i aşk, tavr-ı akl haricindedir; bunun böyle olduğunu bildikleri için, akılları derece-i kemalde olan İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmed Hanbel ve İmâm-ı Mâlik hazarâtı asla aşktan ders vermediler. Cenâb-ı Pir Efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*’lerinde bu ma’nâya dâir olan âtîdeki ebyâtı beyân buyurmuşlardır:

‘Aşk mushafı çok acib bir mushaftır.

Dört mezhebden onun hakkında bir ayet yoktur.

Aşk için Ebû Hanîfe ders söylemedi.

Hanbelî için onun hakkında rivâyet yoktur.

İmâm-ı Mâlik aşkın kânından bî-haberdir.

İmâm-ı Şâfiî için onun hakkında dirâyet yoktur.’

Zîrâ bu mezheb imâmı, akıl ve temkin dairesinde müctehid-i dîn idiler ve meşreblerinde aşk-ı ilâhiye mağlûbiyet hâli vâki olmadı. Bu sebeble aşktan ders vermek ve ondan bahsetmek vazifeleri haricinde idi.”⁴⁴

Fehim-i Kadîm, Sultan Murad’ın Bağdat seferini anlattığı şiirinde savaş ortamının ne kadar dehşet verici olduğunu şu beytiyle açıklarken, savaşılan cenâhı Ebû Hanîfe düşmanları olarak nitelendirmiş ve İmâm-ı A’zam düşmanlarının lale renkli kan ırmağından, mavi gökyüzü kubbesinin, şakayığın gül rengi gibi kırmızı olduğunu dile getirmiştir:

“Cûy-ı hûn-ı lâle-reng-i düşmen-i Nu’mân’dan

Oldı gül-gûn-ı şakâyık günbed-i nilüferi”⁴⁵

Şehrî, kim için yazdığı belli olmayan bir şiirinde, bahsettiği kişinin sorunları halletmede oldukça mâhir olduğunu, öyle ki o bir meseleyi çözdüğü vakit İmâm-ı A’zam’ın ruhunun hayretler içerisinde kaldığını söyler:

“O hallâl-ı mesâ’il kim dem-i müşkil-güşâyide

⁴⁴ A. Avni Konuk, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, C:VI, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2006, s.377.

⁴⁵ Tahir Üzgör, **age**, s. 294.

*Kalur engüşt-i hayret-ber-dehen rûh-ı İmâm A'zam*⁴⁶

Meşhurî, faziletli insanların lideri olarak tanımladığı Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey'in, yaptığı içtihadla övgüye layık olduğunu söyler:

*"Ser-i hayl-ı efâzıl kim bu günde ictihâdıyla
Sezâ fahr-ı mübâhât eylese ashâb-ı Nu'mân'a"*⁴⁷

İbrahim Paşa'nın Nevşehir'e yaptırdığı cami üzerine yazdığı şiirde Arpaemîni-zâde Samî, dört mezheb imamının bu eserden haberdar olmalarını temenni etmiştir:

*"Bu eserden olsalar âgâh n'ola ervâh ile
Mâlik ü Hanbel İmâm-ı A'zam ü hem Şâfî"*⁴⁸

III. Sonuç

Görüldüğü gibi birçok dîvân şairi Ebû Hanîfe'ye şiirlerinde yer vermiştir. Onun adının dîvânlarda bu kadar çok geçmesinin nedeni, büyük bir âlim olmasının yanında, şairlerin önemli bir kısmının hanefî mezhebine mensup olmalarıdır.

Ebû Hanîfe'nin adının geçtiği beyitlerin içeriğine bakıldığında, doğrudan onun şahsiyetinden bahseden ve onu öven şiirlerin toplam yekûn içerisinde teşkil ettiği yerin neredeyse yarısına tekâbül ettiği görülür. Söz konusu şiirlerin arasında en dikkat çekici olanları ise İsmail Hakkı Bursevî ve Kâmî el-Âmidî'ye ait olan şiirlerdir. Her ikisi de İmâm-ı A'zam'ın fıkıhta olduğu kadar tasavvufta da bir derece sahibi olduğunu dile getirmiştir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî ise, A. Avni Konuk'un şerhine göre, İmâm-ı A'zam'ın görevinin içtihad olduğunu ve bu yüzden aşk-ı ilâhîden hiç dem vurmadiğı belirtmiştir.

Dîvân şiirinin en önde gelen şairleri Bâkî, Fuzûlî ve Nedim de Ebû Hanîfe'den bahseden şairler arasındadır, ancak hepsinin ortak noktası Ebû Hanîfe'ye dîvânlarında sadece bir beyitte yer vermeleri ve onda da dolaylı olarak zikretmeleridir.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin herkesçe kabul edilen büyüklüğü, ilmî kudreti ve örnek yaşayışı onu hep hayırla yâd edilen bir şahsiyet kılmıştır. Kendisi için yazılan medih dolu beyitler dışında, bazı kimselerin ona teşbih edilmesi sûretiyle de şiirlerde yer almıştır. Bilhassa şeyhülislam, ilm-i fikhın otoritelerinden olan Ebû Hanîfe'ye benzetilerek taltif edilmiş, belki de onlar için yapılacak en güzel övgüye bu şekilde mazhar olmuşlardır.

Bazen bir kişi, bir şehir ya da bir durum İmâm-ı A'zam sebebiyle / ondan ötürü kıymetli bulunmuş, onun mezhebine yapılan hizmetler vesilesiyle insanlar takdir edilmiştir. Kimi zaman da şairler ona tâbi olduklarını şiirlerinde dile getirmişlerdir. Tüm bunlardan yola çıkarak rahatlıkla söylenebilir ki İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, dîvân şiirinde birçok yönden ele alınmış ve kendine has belli bir yer edinmiştir.

⁴⁶ Şener Demirel, *Şehrî Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1999, s. 165.

⁴⁷ Halil Çeltik ve Yaşar Aydemir, *age*, s. 62.

⁴⁸ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvânı*, [y.y.]Ankara 2004, s. 215.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Kenan, vd., **Fuzûlî Dîvânı**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- el-ÂMÎDÎ, Mehmed Şâbân Kâmî, **Dîvân**, [y.y.] 1280.
- ARSLAN Mehmet, **Antepli Aynî Dîvânı**, Kitabevi, İstanbul 2004.
- AYDEMİR Yaşar, **Ravzî Dîvânı**, Birleşik Kitabevi, Ankara 2007.
- AYNUR Hatice, **Üniversitelerde Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları**, Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul 2005.
- AYVERDİ İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2011.
- ÇAĞLAYAN Bünyamin, **Baharzâde Feride Hanım Dîvânı**, Çağhan Ofset, Ankara 2006.
- ÇELTİK Halil ve AYDEMİR Yaşar, **Meşhurî Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009.
- ÇINAR Bekir, **Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora tezi, Elazığ 2000.
- DEMİR Hiclal, **Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- EBÛ ZEHRA Muhammed, **Ebû Hanîfe**, Çev.: Osman Keskiöglü Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- ERDAĞI M. Sadık, **Râmî Abdurrahman Çelebi**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora tezi, Malatya 1998.
- GÖLPINARLI Abdulbâki, **Nedim Dîvânı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1951.
- GÜRBÜZ ATİK İncinur, **İlâhizâde Mehmed Emin Vâsık Dîvânı**, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2011.
- İLBAK Üzeyir, **Dîvân-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşâk Metin İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- KANAR Mehmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Derin Yayınları, İstanbul 2003.
- KARAMAN Hayreddin, **İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2001.
- KARLITEPE Mustafa, **Kelâmî Dîvânı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- KIRKILIÇ Ahmet, **Sultan III. Murad Hayatı Edebi Kişiliği Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1985.
- KOÇAK Fatma, **Fâik Mahmud ve Dîvânı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- KONUK A. Avni, **Mesnevî-i Şerîf Şerhi**, C:I-XII, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2006.
- KURNAZ Cemal, TATCI Mustafa ve AYDEMİR Yaşar, **Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî Dîvânı**, Akçağ Yayınları, İstanbul 2000.
- KUTLAR Fatma Sabiha, **Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvânı**, [y.y.] Ankara 2004.

- ÖZ Mustafa, **İmâm-ı A'zâm'ın Beş Eseri**, İFAV Yayınları, İstanbul 2008.
- ÖZTÜRK Furkan, **Bâkî Dîvânı Sözlüğü –Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük-**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- TATCI Mustafa, **Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin**, H Yayınları, İstanbul 2008.
- UZUNPOSTALCI Mustafa, “Ebû Hanîfe –Hayatı ve Şahsiyeti” **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C:X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s.131-138.
- ÜZGÖR Tahir, **Fehim-i Kadîm Hayatı Sanatı Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- YAĞCI Ömer Gökhan, **Mehmed Şerif Efendi Dîvânı İnceleme Metin**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2006.
- YAKAR Halil İbrahim, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Şiir Yazan Antepî Tekke Şairleri”, **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, C:XIII/42, Yaz 2007, s.75-91.
- YARAŞIR Ömer, **Nedim Divanı'nın Tahlili**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 1996.
- YAVUZER Hayati, **Kemal Ümmî Dîvânı**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu 2008.
- YAZAR İlyas, **Kânî Dîvânı Tenkidli Metin ve Tahlili**, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010.
- YENİÇERİ Celal, “Ebû Hanîfe'nin Hayatı, Mâlî ve İktisâdî Görüşleri”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:4 (1986), s.255-272.
- YERDELEN Cevat, **Fuzûlî Dîvânı'nda Tarihî-Dînî-Mitolojik İsimler**, [y.y.]Erzurum 1996.
- YILDIZ Sümeyye, “Seyyid İbrahim Hanîf'in Menkabet-i E'imme-i Müctehidîn'i”, **Turkish Studies**, V:7/1 (Winter 2012), s. 2123-2130.
- YURTSEVER Murat, **İsmail Hakkı Dîvânı**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 1990.